९. भूमिगत

मुमताज रहिमतपुरे : प्रसिद्ध लेखिका. त्यांचे विविध विषयांवरील लेखन प्रकाशित आहे. त्यांचे 'सोनपाऊली' हे पुस्तक प्रसिद्ध आहे.

स्वातंत्र्यलढ्यात सक्रिय असणाऱ्या शंकरच्या शोधात इंग्रज सरकार असते. शंकरचा मित्र अब्दुल आणि त्याची पत्नी या लढ्यात शंकरला बरोबरीने साथ देतात. प्रस्तुत पाठातील शंकर आणि अब्दुल यांच्या मनात देशप्रेमाची भावना ओतप्रोत भरलेली दिसते. त्यांच्या मैत्रीतून सामाजिक ऐक्याचा संदेश मिळतो.

८ ऑगस्ट, १९४२ चा दिवस. गांधीजींनी इंग्रजांना 'छोडो भारत' हा अखेरचा इशारा दिला आणि बेचाळीसची चळवळ सुरू झाली. वणवा पसरावा तशी ती देशभर पसरली.

याच काळातील एक मध्यरात्र. सगळीकडे सामसूम झाली होती. एक व्यक्ती अंधारात सावधपणे चालली होती. एका घरापुढे ती थांबली. आजूबाजूचा कानोसा घेतला. आपल्याला कोणी पाहत नाही अशी खात्री झाल्यावर तिने हळूच दाराची कडी वाजवली. दार उघडले गेले. आतल्या माणसाला कंदिलाच्या प्रकाशात एक थकला भागलेला चेहरा दिसला. त्याच्या डोळ्यांत भर्रकन अनेक भाव चमकून गेले. धास्तावलेला तो चेहरा पाहून आतल्या माणसाने कंदील चटकन बारीक केला. आलेल्या माणसाला आधी आत घेऊन दार लावले आणि विचारले, ''शंकर, अशा अवेळी कसा ?''

''अब्दुल, मला आसरा हवाय. मी तुरुंग फोडून आलोय !''

''अरे, काही काळजी करू नकोस. या अब्दुलच्या घरात तुझा विश्वासघात होणार नाही.''

''म्हणूनच मी तुझ्याकडं यायचं धाडस केलं. पोलीस माझ्या शोधात असतील.''

''असू देत. या घरात दुसरं कोणी आहे, याचा पत्तादेखील लागणार नाही कुणाला.''

''पण भाभी...''

''तिला जे सांगायचं ते मी सांगेन. तू निर्धास्त रहा. तुला भूक लागली असेल. जेवण कर आणि शांत झोप. फार दमलेला दिसतोस तू.''

अब्दुलने शंकरला स्वत:च जेवण वाढले. त्याच्या झोपण्याची व्यवस्था करून दिली. शंकर निश्चिंत मनाने झोपी गेला.

अब्दुलची पत्नी जैबुन पहाटे उठली. नेहमीप्रमाणे रोजची कामे ती आटपू लागली. अब्दुल गंभीरपणे जैबुनसमोर उभा राहिला. इतक्या सकाळी आपला नवरा कसल्या विचारात गढलाय हे तिला कळेना.

एवढ्यात अब्दुल तिला म्हणाला, ''जैबुन, काल रात्री आपल्याकडे जो पाहुणा आला आहे ना, तो कोण आहे माहीत आहे ? तो एक क्रांतिकारक आहे ! तो आपल्या घरात लपलाय हे कोणालाही कळता कामा नये, म्हणून त्याचं जेवणसुद्धा त्याच्या खोलीतच देत जा. तो असेपर्यंत दुसऱ्या कुणालाही आपल्या घरी बोलवू नकोस. आणखी एक काळजी घे. बाहेर जाताना घराला कुलूप लावून जात जा.''

एवढ्यावरून जे समजायचे ते तिला समजले. आपला पाहुणा हा एक देशभक्त आहे. आपला देश स्वतंत्र व्हावा, म्हणून इंग्रजांविरूद्ध तो लढत आहे. आपली बायको, मुले, घरदार या सर्वांना सोडून आपल्या जिवाचीही पर्वा न करता तो चळवळीत पडला आहे. म्हणून आपल्याला करता येईल ती मदत आपण करावी असे तिने ठरवले.

त्या दिवसापासून शंकर त्या अंधाऱ्या खोलीत अंगावर घोंगडी घेऊन मुसकटून पडायचा. जैबुन त्या खोलीला बाहेरून कुलूप लावायची. गुपचूप जेवणाचे ताट नेऊन द्यायची. अंधाऱ्या खोलीतील शंकरचा चेहरादेखील तिने कधी पाहिला नाही. सारे काम आटोपले, की घराला कुलूप लावून ती मैत्रिणीकडे जाऊन बसायची. रस्त्यात पोलीस

दिसला, की कडेवरच्या मुलीला क्षणभर घट्ट छातीशी धरायची. मनात धास्तावून जायची.

शंकरला परत पकडण्यासाठी इंग्रज सरकार पाळत ठेवून होते. त्याला पकडून देणाऱ्यास मोठे बक्षीसही जाहीर केले होते. तो हाती लागावा म्हणून पोलीस जंग जंग पछाडत होते. तो सापडला असता तर अनेक भूमिगतांचा ठाव लागला असता. म्हणून पोलीस शंकरसारख्या कार्यकर्त्यांच्या मागे हात धुवून लागले होते.

शंकरसारख्या भूमिगतांना एकाच घरात फार दिवस आसरा घेणेही धोक्याचे असते, म्हणून काही काळ लोटल्यानंतर दुसरी व्यवस्था करून शंकरने अब्दुलचे घर सोडायचे ठरवले.

एक कार्यकर्ता त्याला ठरलेल्या नव्या ठिकाणी न्यायला आला.

निघण्यापूर्वी शंकर अब्दुलला भेटला. दोघांच्याही डोळ्यांत पाणी तरारले. अब्दुल म्हणाला, ''जपून जा... काळजी घे.''

भाभींचा निरोप घ्यायला शंकर विसरला नाही. खालमानेनं तो म्हणाला, ''भाभी, तुम्ही माझ्यासाठी फार तसदी घेतली. धोका पत्करला. मी तुम्हां दोघांना आयुष्यात कधीही विसरणार नाही.''

असे बोलून तो निघाला. जैबुन त्याला पाठमोरा पाहतच राहिली. आजवर अंधाऱ्या खोलीतच तो पडून राहिल्याने आपण त्याला कधी धड पाहिलेही नाही, असे तिच्या मनात येऊन गेले.

१५ ऑगस्ट, १९४७ रोजी भारत स्वतंत्र झाला. सगळीकडे कसे चैतन्य पसरले! आनंदीआनंद झाला.

भूमिगत कार्यकर्त्यांचा सत्कार करण्यात आला. अब्दुलने या समारंभात उत्साहाने भाग घेतला. जैबुनलाही सोबत नेले.

व्यासपीठावर सर्व भूमिगत कार्यकर्ते बसले होते. अब्दुलने गमतीने जैबुनला विचारले, ''यांतला कुठला भूमिगत आपल्याकडं राहिला होता, हे सांग बघू.''

साऱ्या भूमिगतांकडे जैबुनने नजर टाकली. पण छे! त्यांतला कोण आपल्या घरी राहिला होता, हे काही तिला ओळखू आले नाही.

शब्दार्थ : **सामसूम होणे** – शांतता पसरणे. **धास्तावलेला** – खूप घाबरलेला. **विश्वासघात न होणे** – कोणताही धोका न होणे. **निर्धास्त राहणे** – काळजी नसणे. **निश्चिंत** – काळजी, चिंता नसणे. **विचारात गढणे** – विचारमग्न होणे. **मुसकटून पडणे** – सर्वांगावर पांघरूण घेऊन झोपणे. **भूमिगत** – पोलिसांच्या हाती न लागता देशकार्यासाठी गुप्तपणे काम करणारा.

स्वाध्याय

प्र. १. कोण ते लिहा.

(अ) इंग्रजांना 'छोडो भारत'चा इशारा देणारे– [ ]

(आ) शंकरला आसरा देणारा– [ ]

(इ) शंकरचा शोध घेणारे– [ ]

(ई) शंकरला जेवणाचे ताट गुपचूप नेऊन देणारी [ ]

प्र. २. का ते लिहा.

(अ) बेचाळीसची चळवळ सुरू झाली.
(आ) शंकरला आसरा हवा होता.
(इ) अब्दुलने ''जपून जा...काळजी घे'', असे शंकरला म्हटले.
(ई) १५ ऑगस्ट, १९४७ रोजी सगळीकडे चैतन्य पसरले.
(उ) भूमिगत कार्यकर्त्यांचा सत्कार करण्यात आला.

प्र. ३. पाठाच्या आधारे खालील व्यक्तींचे गुणविशेष लिहून आकृती पूर्ण करा.

(अ)
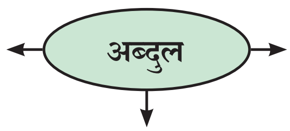

(आ)
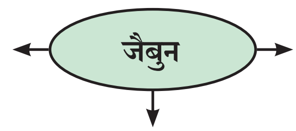

प्र. ४. कंसातील योग्य शब्द वापरून गाळलेल्या जागा भरा.

(भूमिगत, जैबुन, पोलीस, कार्यकर्ता)
(अ) शंकरच्या मागावर........... होते.
(आ) भारत स्वतंत्र झाल्यावर........... कार्यकर्त्यांचा सत्कार करण्यात आला.
(इ) शंकरच्या राहण्याची दुसरी व्यवस्था करून ठरलेल्या नव्या ठिकाणी न्यायला .... आला.
(ई) पोलीस दिसला की........... मनातून धास्तावून जायची.

प्र. ५. तुमच्या शब्दांत लिहा.

(अ) शंकरला मदत करण्यामागे जैबुनची असलेली भावना तुमच्या शब्दांत लिहा.
(आ) शंकरसारख्या कार्यकर्त्याला पकडण्यासाठी पोलीस हात धुऊन मागे का लागले असावेत? तुमच्या भाषेत कारण लिहा.
(इ) या पाठातून मिळणारा संदेश तुमच्या शब्दांत लिहा.

खेळूया शब्दांशी.

(अ) योग्य जोड्या जुळवा.

'अ' गट	'ब' गट
(१) पर्वा न करणे.	(अ) पराकाष्ठेचे प्रयत्न करणे.
(२) पाळत ठेवणे.	(आ) फिकीर न करणे.
(३) जंग जंग पछाडणे.	(इ) लक्ष ठेवणे.

(आ) खालील वाक्यांतील गुणविशेषणे ओळखून लिहा.

(अ) शाळेच्या बागेत पांढरा गुलाब उमलला आहे.
(आ) नदीचे निळेशार पाणी उन्हामुळे चमकत होते.
(इ) रोज ताजे अन्न खावे.

सूचनाफलक

- **सूचनाफलक तयार करणे.**

एखाद्या गोष्टीची माहिती दुसऱ्यांपर्यंत पोहोचवण्याचे सूचना हे एक माध्यम आहे. दैनंदिन व्यवहारात अनेक ठिकाणी आपल्याला सूचना द्याव्या लागतात. दुसऱ्याने दिलेल्या सूचना वाचून त्याचा अर्थ समजून घ्यायचा असतो. अपेक्षित कृती योग्य तऱ्हेने होण्यासाठी दिलेल्या सूचनांचे आकलन होण्याचे कौशल्य निर्माण व्हायला हवे. यापूर्वी तुम्ही सूचनाफलक या घटकाचा अभ्यास केलेला आहे. या इयत्तेत तुम्ही स्वत: सूचनाफलक तयार करायला शिकणार आहात.

- **सूचनाफलकाचे विषय**

(१) शाळेतील सुट्टीच्या संदर्भात सूचना.
(२) सहलीसंदर्भात सूचना.
(३) रहदारीसंबंधी सूचना.
(४) दैनंदिन व्यवहारातील सूचना.

- **सूचना तयार करताना लक्षात घ्यायच्या गोष्टी**

(१) सूचना कमीत कमी शब्दांत असावी.
(२) सूचेनेचे लेखन स्पष्ट शब्दांत, नेमके व विषयानुसार असावे.
(३) सूचनेतील शब्द सर्वांना अर्थ समजण्यास सोपे असावेत.
(४) सूचनेचे लेखन शुद्ध असावे.

- **सूचनाफलक तयार करा. त्यासाठी खालील नमुना कृतींचा अभ्यास करा.**

विषय– 'उद्या शहरातील पाणीपुरवठा बंद राहील.'

नमुना कृती १

दि. ८ नोव्हेंबर

जलपुरवठा विभाग

पाणीपुरवठा बंद

जलपुरवठा विभाग विद्याविहार, पुणे तर्फे कळवण्यात येते, की विद्याविहार या भागातील जलवाहिन्यांच्या महत्त्वाच्या दुरुस्तीच्या कामासाठी १० नोव्हेंबर रोजी पाणीपुरवठा दिवसभर बंद राहील याची नागरिकांनी नोंद घ्यावी.

विषय– 'कणखर' गिर्यारोहण संस्थेतर्फे कॅम्पचे आयोजन.

नमुना कृती २

– सूचनाफलक –

दि.१५ एप्रिल

'कणखर' गिर्यारोहण संस्था अमरावतीतर्फे उन्हाळ्याच्या सुट्टीत गिर्यारोहणाचा कॅम्प आयोजित केला आहे. संपूर्ण माहिती १४ एप्रिलच्या वृत्तपत्रात आलेली असून अधिक विस्तृत माहिती www.kankhar.com या संकेतस्थळावर उपलब्ध आहे. इच्छुकांनी आपली नावनोंदणी ३० एप्रिलपर्यंत करावी.

- तुमच्या शाळेत सांस्कृतिक कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले आहे. हा कार्यक्रम पाहण्यासाठी पालकांना आवाहन करणारा सूचनाफलक तयार करा.

भाषासौंदर्य

- खालील म्हणी पूर्ण करा.

(१) मूर्ती लहान पण ....
(२) शितावरून ....
(३) सुंठीवाचून ....
(४) .... सोंगे फार .
(५) .... खळखळाट फार .
(६) दोघांचे भांडण ....
(७) .... सव्वालाखाची .
(८) .... चुली .
(९) .... आंबट .
(१०) अंथरूण पाहून...................... .

QCIZ3C